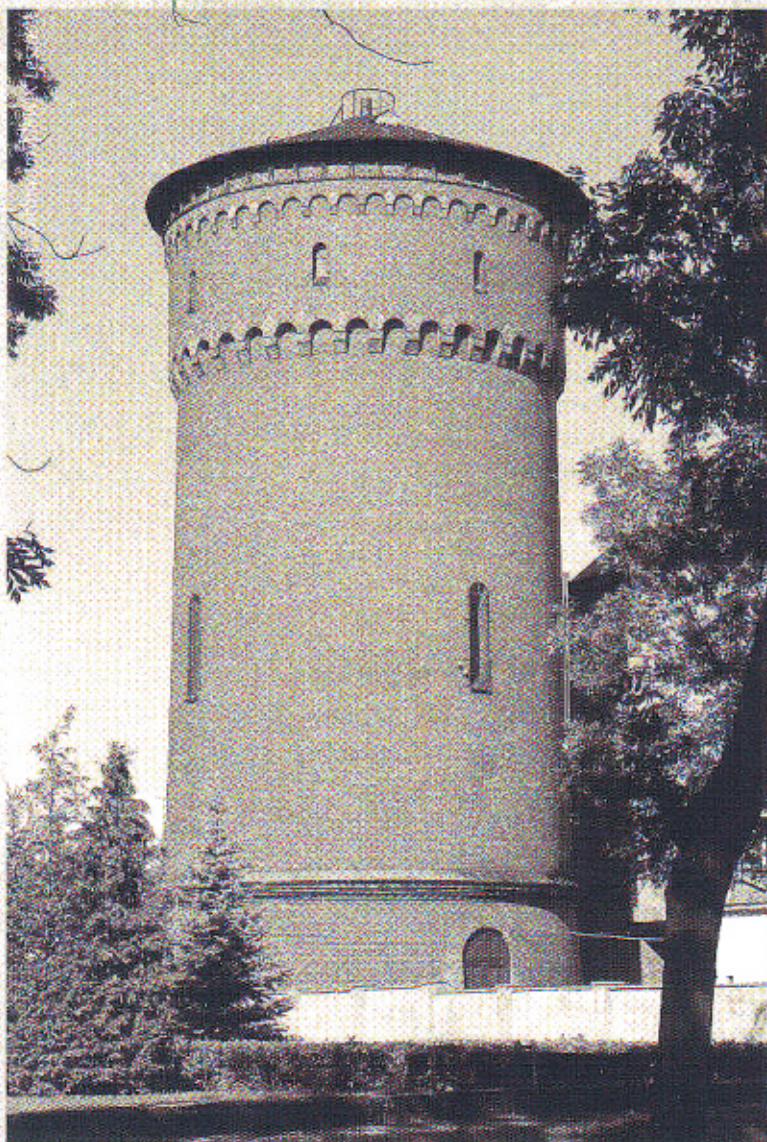

Zabytki techniki leszczyńskich wodociągów i kanalizacji

prof. dr hab. Miron Urbaniak

Istniejący już od 114 lat system mechanicznego zaopatrzenia w wodę Leszna oraz młodsza o 14 lat centralna kanalizacja pozostawiły w krajobrazie kulturowym dawnego grodu Leszczyńskich kilka cennych zabytków techniki. Najważniejszymi z nich są: wieża wodna przy ul. Józefa Poniatowskiego oraz stacja pomp kanalizacyjnych wraz z mechaniczną oczyszczalnią ścieków przy ul. Kanałowej.

MIEJSKA WIEŻA
CIŚNIENIA z 1900 roku

Należy dodać od razu, że w wypadku tej ostatniej równie cenne jak budynek, jeśli nie cenniejsze, jest oryginalne wyposażenie technologiczne tegoż obiektu. Na uwagę zasługuje również stary zakład wodociagowy przy ul. 1 Maja, pamiętający jeszcze poszukiwania wody w mieście i początki prac wodociagowych.

Zachowana w Lesznie zabytkowa infrastruktura wodociagowo-kanalizacyjna, wspólnie z reliktnymi gazowni klasycznej oraz elektrowni przy ul. Przemysłowej prezentują modelowy przykład rozwoju miejskich zakładów przemysłowych w średniej wielkości mieście ówczesnej prowincji poznańskiej w zaborze pruskim. Dodać wypada, że pod względem czasu powstania zakładu wodociagowego (1899-1900) Leszno było w czołówce miast wielkopolskich. Centralne i mechaniczne wodociągi zyskały bowiem jako czwarte po Gnieźnie (1888-1889), Poznaniu (1865-1866) i Rawiczu (1896-1897) municypium obecnego województwa wielkopolskiego. Nieco później, bowiem dopiero w latach 1913-1914, a więc już w czasie I wojny światowej, ukończono centralny system kanalizacyjny.

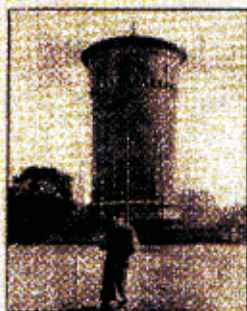
Zakład wodociagowy

Opis zabytków techniki Leszczyńskich Wodociągów rozpoczniemy od najstarszych, a mianowicie zakładu wodociagowego oraz wieży wodnej. Historia tych obiektów sięga 1896 r., kiedy to 12 grudnia radni powołali kilkusobową komisję ds. wody pod przewodnictwem inż. Maksa Hempla z Berlina. W końcu czerwca 1898 r. zapadła uchwała o budowie wodociągu na terenie obecnej dzielnicy Zaborowo, a wykonanie projektu zakładu i sieci wodociagowej zlecono inż. Hemplowi. Berliński inżynier zakładał skoncentrowanie całej instalacji technologicznej poboru, uzdatniania i dostarczania wody w Zaborowie

**POCZTÓWKA
Z LESZNA**
Obiekty wodociągowe
Leszna na karcie
pocztowej z początku
XX w.

Leszen Grues vom Lissner Wasserwerk

Postkarte: Postkarte Nr. 1024, von Klaus Hengeler, 1901. F.

Z wieży ciśnienia woda miała płynąć rurociągiem w biegu ul. Lipowej do miejskiej sieci wodociągowej. Koszt realizacji całego przedsięwzięcia oszacował na 400 000 marek, co wywołało obiekcje rajców i doprowadziło do zlecenia opracowania konkurencyjnego projektu. Na przestrzeni listopada i grudnia 1898 r. samorząd nawiązał współpracę z Biurem Technicznym Budowy Wodociągów (*Technisches Bureau für Wasserleitungsbau, Ingenieur Franz Salbach*), kierowanym przez inż. Franza Salbacha z Drezna. Do maja 1899 r. Salbach przesłał do Leszna swój projekt wodociągu. Na posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 10 maja 1899 r. rajcy uchwalili, że będzie realizowany – z pewnymi zmianami – projekt Salbacha, zakładający już budowę wieży nie w Zaborowie, ale przy ówczesnej Promenadzie Północnej, czyli przy ob. ul. J. Poniatowskiego.

Wkrótce potem przystąpiono też do robót na terenie brzozowego zagajnika w Zaborowie. W skład budowanego kompleksu wodociągowego wchodziły trzy duże budowle: umieszczony centralnie budynek stacji pomp i kotłowni z kominem, zlokalizowany na północ budynek odżelaziacza z filtrami oraz dom obsługi. Najciekawszym spośród wymienionych obiektów był budynek odżelaziacza z filtrami, który oparto na planie dużego koła. W części parterowej mieścił dwa baseny filtrów powolnych, a w „wyrastającej” z bryły, wysokiej części centralnej, funkcjonował odżelaziacz (napowietrzacz).

23 sierpnia parowe agregaty pompowe w stacji pomp poszły w ruch i odbyło się próbné pompowanie powiązane ze sprawdzaniem szczelności sieci wodociągowej oraz zbiornika wieżowego przy Promenadzie. 15 października 1900 r. nastąpiło uruchomienie i początek regularnej eksploatacji zakładu.

Wieża wodna

Integralnym elementem systemu wodociągowego była wieża wodna, która pełniła funkcje: hydrostatyczną (utrzymanie stałego ciśnienia wody w sieci wodociągowej) i dystrybucyjną (zbiornik magazynujący wodę). Zgodnie z koncepcją inż. F. Salbacha wieża została wzniesiona w najwyższym punkcie miasta, czyli w jego północnej części. Dzięki temu można było wydatnie zredukować jej wysokość, a zatem i koszty budowy. Realizację obiektu samorząd zlecił leszczyńskiemu mistrzowi murarskiemu i ciesielskiemu Heinrichowi Müllerowi, który 17 sierpnia 1899 r. rozpoczął wykopy pod fundamenty, a w połowie listopada wysokość budowli osiągnęła już 12 m. W dniu 15 października 1900 r. rozpoczęła się regularna eksploatacja obiektu, trwająca do 1980 r., kiedy zbiornik wody wyłączono z ruchu.

W ZABOROWIE
Nielistniący budynek
odżelaziacza
(początek XX w.)

Stacja pomp ściekowych i mechaniczna oczyszczalnia

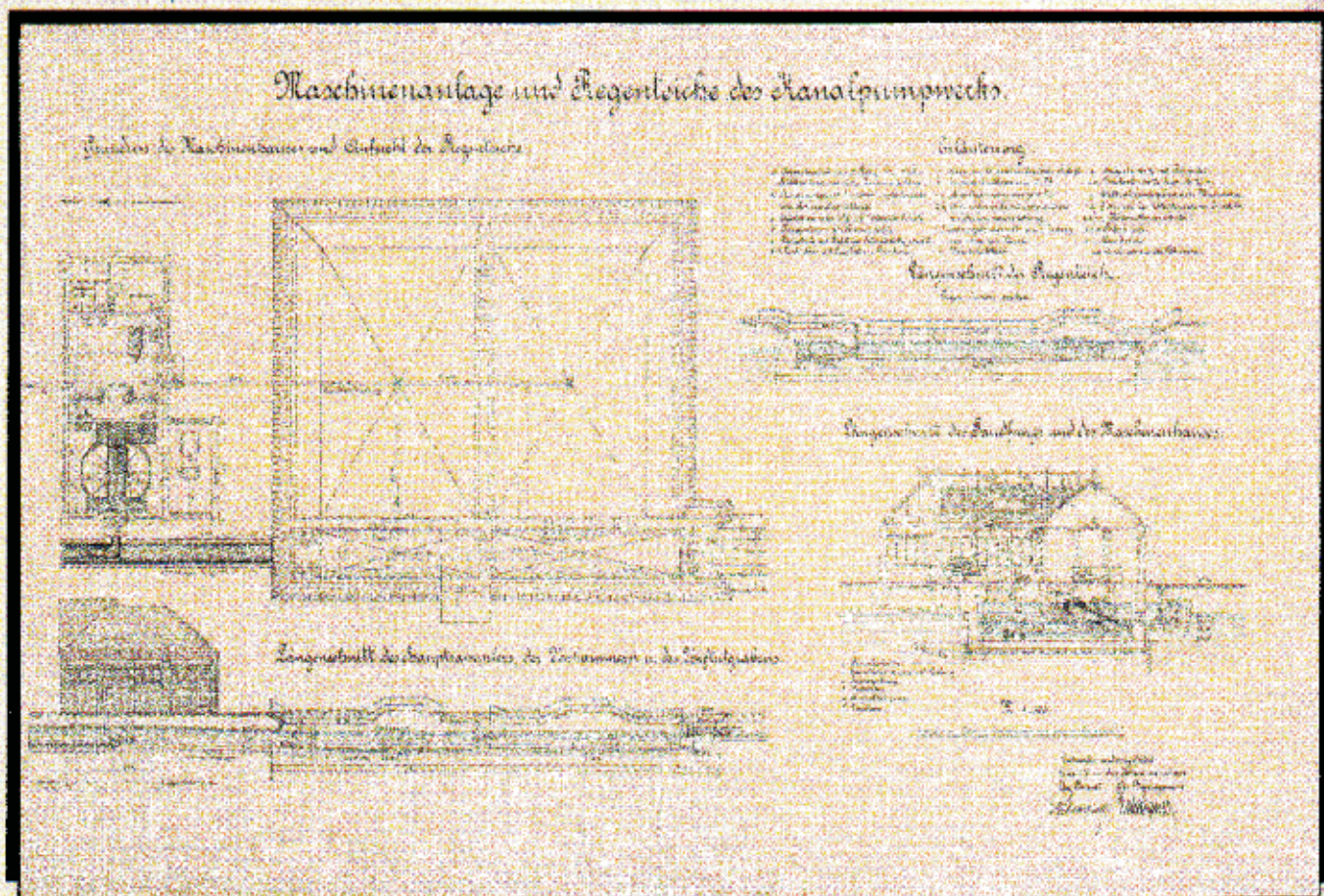
Dekadę po uruchomieniu centralnego systemu wodociągowego, po kilkuletnich pracach wstępnych i przygotowaniach, w lutym 1912 r. samorząd uchwalił milionową pożyczkę na realizację nowoczesnego systemu kanalizacyjnego. Na podstawie projektu inż. Maksy Knauffa z Berlina, poddanego w 1911 r. przez miejskiego radcę budowlanego Heinricha Ramspecka poważnym zmianom i korektom, w 1912 r. rozpoczęły się prace kanalizacyjne i budowa stacji pomp ściekowych wraz z mechaniczną oczyszczalnią nieczystości. Realizowany projekt zakładał wykonanie ogólnospławnej sieci kanalizacyjnej oraz budowę na południu miasta stacji pomp z mechaniczną oczyszczalnią ścieków, a na wschód od Zaborowa realizację kompleksu pól irygacyjnych pełniących funkcję biologicznej oczyszczalni ścieków.

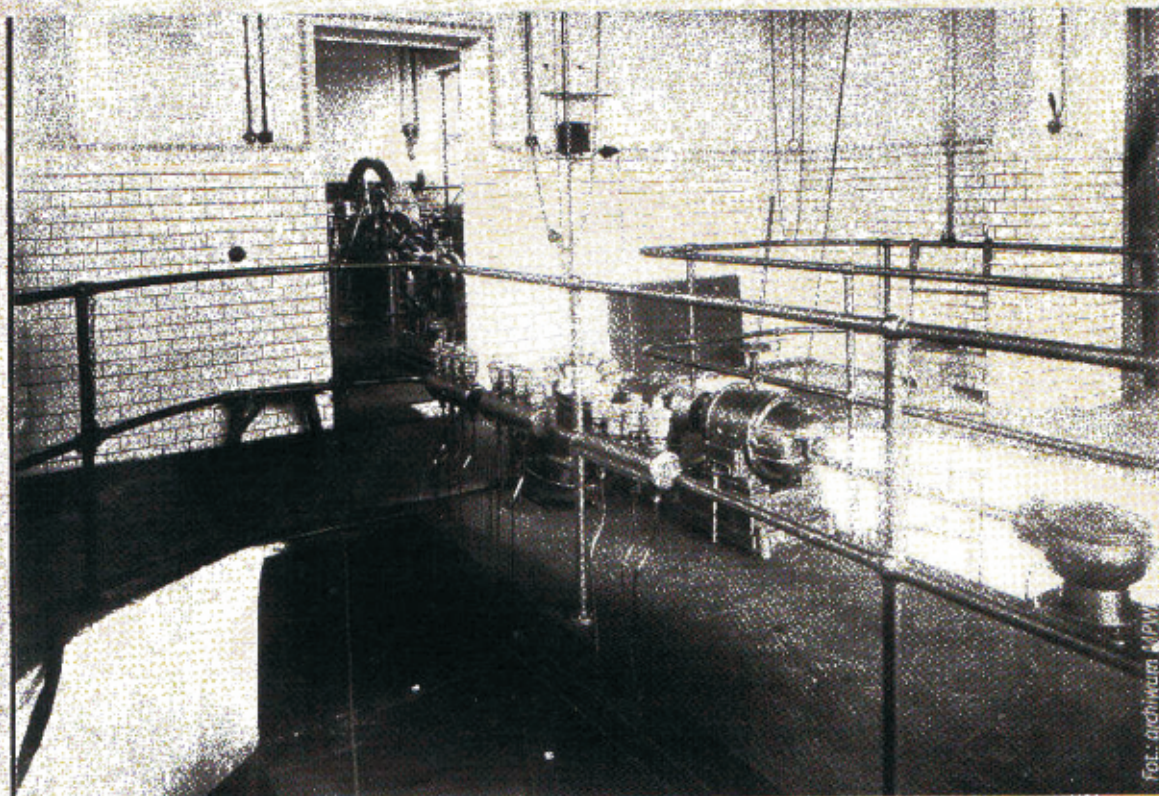
Miejski zakład kanalizacyjny tworzyły dwie duże budowle nadziemne: budynek mechanicznej oczyszczalni ścieków i stacji pomp oraz budynek mieszkalno-biurowy. Oprócz tego funkcjonował również szereg inżynierskich budowli podziemnych, jak piaskownik, dwa zbiorniki retencyjne dla deszczówki oraz wybetonowany kanał przelewu burzowego do Rowu Henrykowskiego.

Pośród obiektów podziemnych do dziś zachowały się: żelbetowa komora piaskownika oraz frag-

ment kanału przelewu burzowego. W dobrym stanie utrzymane zostały również budowle nadziemne, przedstawiające bardzo wczesny i interesujący przykład zespołu o architekturze nawiązującej już do modernizmu na terenie Leszna. W budynku centralnym zachowało się częściowo wyposażenie mechaniczne oraz oryginalny wystrój hali stacji pomp i hali oczyszczalni ścieków. To co najcenniejsze w leszczyńskiej oczyszczalni ścieków, to nie architektura, ale przede wszystkim sprawna technicznie jeszcze dziś tarcza separacyjna berlińskiej firmy *Riensch-Wurl*, będąca opatentowanym rozwiązaniem technicznym. Jest to całkowity rarytas i ewenement w oczyszczalniach ściekowych Polski, a relikty nieco starszej tarczy separacyjnej, pochodzącej bowiem z 1909 r., oglądać można jedynie w oczyszczalni ścieków w Ostrowie Wielkopolskim. Zainstalowana tarcza miała średnicę 4,5 m, a w okładzinie z blach mosiężnych wybito otwory o wymiarach 1,5 x 30 mm, tworzące sito. Umieszczono ją w podziemnym murowanym basenie na wale nachylonym pod kątem 22,5°, dzięki czemu spora część powierzchni separatora znajdowała się ciągle w ściekach napływających do komory. Tarcza obracała się na wale wokół własnej osi, a osiadające na sicie nieczystości były wraz z obrotem wytnoszone ponad powierzchnię ścieków, gdzie z kolei za pomocą mechanicznie poruszanych szczotek były zrucane do kublów na skratki.

**CZEŚĆ
MECHANICZNA**
Przekroje
i rzut budynku
mechanicznej
oczyszczalni
ściekowej: z tarczą
separacyjną (ok.
1912 r.)

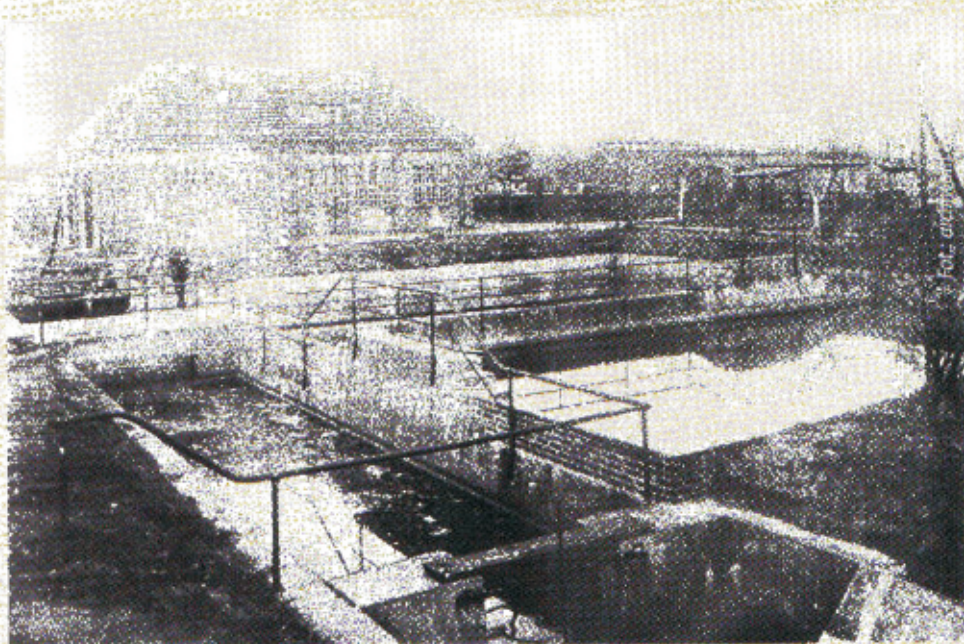

POMIESZCZENIA
TARCZY
SEPARACYJNEJ

Fot.: archiwum MPWiK

Szczęśliwym zbiegiem okoliczności, co przypisać należy wysokiej świadomości ówczesnej dyrekcji leszczyńskiego MPWiK, wyłączoną obecnie z ruchu oczyszczalnię ścieków i stację pomp zamieniono w zakładowe muzeum. Dzięki temu udało się zachować kompletne wyposażenie technologiczne z czasów eksploatacji zakładu, w tym i unikatową tarczę separacyjną, stanowiącą bezcenny zabytek techniki w skali Polski. Muzeum można zwiedzać po uprzednim uzgodnieniu terminu w sekretariacie MPWiK Leszno.

Dziedzictwo techniczne leszczyńskich wodociągów nie jest imponujące w sensie ilościowym, ale niewątpliwie przykuwa uwagę pod względem jakościowym. Przesądza o tym przede wszystkim stacja pomp wraz z mechaniczną oczyszczalnią ścieków, prezentujące najwyższy poziom inżynierii sanitarnej dostępny w Europie w przededniu I wojny światowej. Wszak dwie tarcze separacyjne, identyczne jak w Lesznie, zamalowano w 1912 r. także w oczyszczalni ścieków w Sankt Petersburgu. Wieża wodociągowa stanowił bismarckim indywidualizm w Wielkopolsce przykład kreacji architektonicznej z pogranicza historyzmu i *architectura industrialis*, znajdujący analogie dopiero w dalekim Dzierżoniowie, Żaganiu czy Jaworze.

Fot.: archiwum MPWiK

Ocalone od zapomnienia zabytki techniki można dziś obejrzeć w ramach organizowanych przez MPWiK Leszno corocznych Dni Otwartych czy też podczas specjalnych zajęć edukacyjnych.

Artykuł przygotowano na podstawie opracowanej dla MPWiK Sp. z o.o. w Lesznie publikacji informacyjnej „Zabytki techniki leszczyńskich wodociągów i kanalizacji” Miron Urbanik 2013 r.

Z 1913 ROKU
Układ technologiczny
piaskownika,
zbiorników
retencyjnych oraz
oczyszczalni ścieków
z 1913 r.